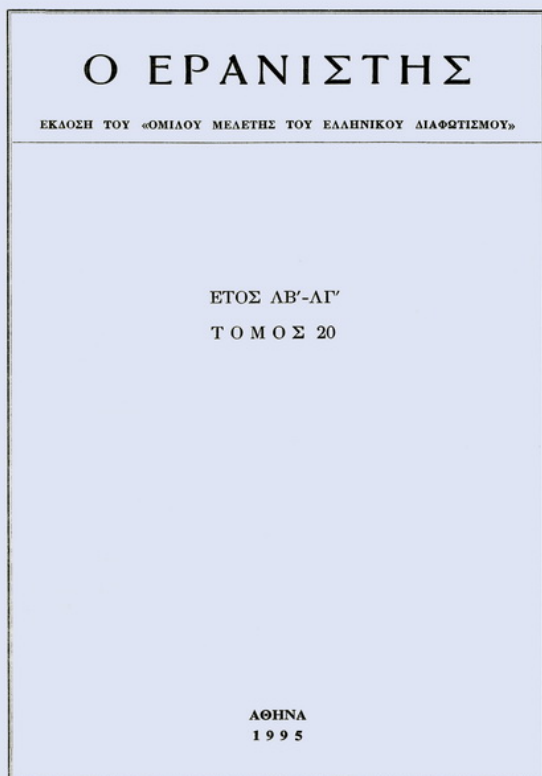

The Gleaner

Vol 20 (1995)

Δημήτριος Ραμαδάνης. Ένας ιστοριογράφος του 18ου αιώνα σε αφάνεια

Μάχη Παϊζη-Αποστολοπούλου

doi: [10.12681/er.236](https://doi.org/10.12681/er.236)

To cite this article:

Παϊζη-Αποστολοπούλου Μ. (1995). Δημήτριος Ραμαδάνης. Ένας ιστοριογράφος του 18ου αιώνα σε αφάνεια. *The Gleaner*, 20, 20–35. <https://doi.org/10.12681/er.236>

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΡΑΜΑΔΑΝΗΣ
ΕΝΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ
ΣΕ ΑΦΑΝΕΙΑ

I

ΣΤΗΝ ΠΛΟΥΣΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ τοῦ Kaisáριου Δαπόν-
τε περιλαμβάνεται ἀπὸ τὸ 1868 καὶ ἡ «Ἱστορία τῶν συμβάντων ἐπὶ
τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τοῦ Κιπρουλῆ γέ-
ροντος Μεχμέτ πασᾶ, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Ἀχμέτη, υἱοῦ τοῦ
αὐτοῦ σουλτὰν Μεχμέτη, ἐπιτροπεύοντος τηρικαῦτα τοῦ Δαμάτ Χασὰν
πασᾶ». Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* του προ-
σγράφει πρῶτος στὸν Δαπόντε τὸ ἔργο¹ καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ
1872, τὸ κάνει εὐρύτερα γνωστὸ δημοσιεύοντάς το στὸν τρίτο τόμο τῆς
Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὀνομάζοντάς το «Χρονογράφος».² Ἐκτοτε
κανεὶς δὲν ἀμφισβήτησε ὅτι ὁ «Χρονογράφος» εἶναι ἔργο τοῦ Kaisáριου
Δαπόντε.

Τὸ χειρόγραφο ποὺ εἶχε χρησιμοποιήσει ὁ Σάθας γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ
«Χρονογράφου» ἀνῆκε στὸν Γεώργιο Μαυροκορδάτο· σήμερα λανθάνει,
περιγραφή του ὅμως μᾶς ἔδωσε ὁ Ε. Legrand ὅταν, δύο χρόνια μετὰ τὸν
Σάθα, χρησιμοποίησε καὶ ἐκεῖνος τὸ ἴδιο χειρόγραφο γιὰ νὰ ἐκδώσει τὸ
ἔργο τοῦ Δαπόντε «Δακικαὶ Ἑφημερίδες». Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν περι-
γραφή τοῦ Legrand, τὸ χειρόγραφο εἶχε σχῆμα 40 μικρὸ, 46 φύλλα χωρὶς
ἀρίθμηση καὶ 608 σελίδες. Στὰ πρῶτα 46 φύλλα ὑπῆρχε ὁ πίνακας τῶν
περιεχομένων, στίς σ. 1-99 ἡ «Ἱστορία τῶν συμβάντων...», οἱ σ. 100-
114 ἦταν λευκὲς καὶ ἀκολουθοῦσαν στίς σ. 115-608 οἱ «Δακικαὶ Ἑφη-
μερίδες». Τὸ χειρόγραφο ἦταν αὐτόγραφο τοῦ Δαπόντε· τὸ ὄνομά του δὲν
ἀναγραφόταν στὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων», ὅμως καὶ ὁ Legrand θεώ-
ρησε ὅτι τὸ ἔργο ἀνῆκε σὲ αὐτόν, καθὼς μάλιστα ἀναγνώρισε στὸ κείμενο
τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ὅφους ποὺ συναντᾷ κανεὶς καὶ σὲ ἄλλα
συγγράμματα τοῦ Δαπόντε. Καὶ κατέληξε στὸ συμπέρασμα: «il nous
semble impossible de ne pas la [l'Histoire] lui attribuer; c'est, du

1. Κων. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι δια-
λαμψάντων Ἑλλήνων*, Ἀθήνα 1868, σ. 505.

2. Κων. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, 3, Βενετία 1872, σ. 1-70.

reste, ce qu'il a fait sans aucune hésitation M. Constantin Sathas». ³

‘Ο έντοπιςμός ώστόσο ένός άλλου χειρογράφου πού περιέχει τήν «Ίστορίαν τών συμβάντων» καί όπου σημειώνεται τò όνομα εκείνου πού τή συνέθεσε επιβάλλει, όπως νομίζω θά φανεί στή συνέχεια, νά αναθεωρηθεί ή καθιερωμένη ως τώρα αντίληψη πώς συγγραφέας της είναι ο Κανισάριος Δαπόντες. ⁴

Πρόκειται γιά ένα χειρόγραφο πού σήμερα άπόκειται στο Σπουδαστήριο Ίστορίας Νεοτέρων Χρόνων τού Πανεπιστημίου Ίωαννίνων. ⁵ Περιέχει έξήντα περίπου έργα, άπό τά όποια τά περισσότερα σχετίζονται με τήν ιστορία τής οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στα φ. 239^r-286^r παραδίδεται έργο με τήν επιγραφή «Άνέκδοτος ιστορία τών συμβάντων επί τής βασιλείας τού σουλτάν Μεχμέτη, επιτροπεύοντος τού Κιπρουλή γέροντος Μεχμέτ πασά, μέχρι τής βασιλείας σουλτάν Άχμέτη, υιού τού αυτού σουλτάν Μεχμέτη, επιτροπεύοντος τηνικαΰτα τού Δαμάτ Χασάν πασά». Στην άρχή, στο περιθώριο τού μακροσκελοϋς αυτού τίτλου, είναι γραμμένο, άπό τò ίδιο χέρι πού έγραψε καί όλο τò έργο, τò άκόλουθο σημείωμα: «Άπό φωνής Δημητρίου Ραμαδάνη, μεγάλου σπαθάρως, κατ’ επιταγήν Κωνσταντίνου βοεβόδα Μαυροκορδάτου». Είναι φανερό πώς ο γραφέας τού σημειώματος υποδήλωνε ότι άποιος μ. σπαθάρης με τò όνομα Δημήτριος Ραμαδάνης συνέθεσε, με έντολή τού βοεβόδα Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, τήν «Ίστορίαν τών συμβάντων», έργο πού παρέμενε άνέκδοτο. Τò κείμενο όμως πού άκολουθεί είναι αυτό πού δημοσίευσε ο Σάθας με τόν τίτλο «Κανισαρίου Δαπόντε, Χρονογράφος». ⁶

3. É. Legrand, *Δαικικά Έφημερίδες, Éphémérides Daces*, 1, Παρίσι 1880 (Βρυξέλλες 1965), σ. viii-ix· πρβ. καί 3, Παρίσι 1888 (1965), σ. lv-lvi. Στόν Δαπόντε άποδίδουν τò έργο καί οί νεότεροι μελετητές· ο Δημήτριος Πασχάλης, *Κανισάριος Δαπόντες*, Άθήνα 1935, σ. 20, σημειώνει ότι «εκ τών άνεκδότων του εξέδωκεν ο Σάθας τήν “Ίστορίαν τών συμβάντων επί τού σουλτάν Μεχμέτη”»· ο Ν. Camariano, «Constantin Dapontès et les principautés roumaines», *Revue des études sud-est européennes* 8 (1970) 481-494 προσθέτει στήν έργογραφία τού Δαπόντε δύο άκόμα έργα, δέν άφαιρεί όμως τήν «Ίστορία». Στόν ίδιον άποδίδει τò έργο καί ο Ε. Σουλογιάννης, «Ο Δαπόντες, ή αντίληψίς του περί ιστορίας καί ο πρόλογός του εις τò “Φανάρι γυναικῶν”», *Παρνασσός* 12 (1970) 253-261 καί τò ίδιο στο *Κείμενα καί Μελέται Νεοελληνικής Φιλολογίας*, άρ. 65, Άθήνα 1970, σ. 3-11.

4. Μιά πρώτη ανακοίνωση τού εύρήματος αυτού παρούσα στο Έπιστημονικό Συμπόσιο «Μνήμη Λέανδρου Βρανούση» πού οργάνωσε ο Όμιλος Μελέτης τού Έλληνικού Διαφωτισμού (Άθήνα, 10-11 Μαΐου 1995).

5. Περισσότερα στοιχεία γιά τò πώς κατέληξε τò χειρόγραφο στο Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων βλ. άμέσως πύ κάτω στο κείμενο.

6. Οί διαφορές πού υπάρχουν άνάμεσα στα δύο κείμενα, αυτού πού δημοσίευσε

Τὸ ἐρώτημα, βέβαια, ποὺ ἀνακύπτει εἶναι πόση ἀξιοπιστία μπορεῖ νὰ ἔχει τὸ σημεῖωμα αὐτό, ὥστε νὰ ἀνατρέψει τὴν ἀπόδοση τοῦ ἔργου στὸν Δαπόντε.

II

Οἱ πρώτες ἐρευνες εἶναι φυσικὸ νὰ στραφοῦν πρὸς τὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο ποὺ σώζει τὴ μαρτυρία. Τὰ κωδικολογικὰ καὶ παλαιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουν συναχθεῖ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Τὸ χειρόγραφο, διαστάσεων 220×170 , εἶναι σύμμεικτος κώδικας ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 552 φύλλα (II+539+XI). Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χειρογράφου εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι· ἡ γραφή εἶναι ἐπιμελημένη, δεξιοκλινής, τοῦ 18ου αἰώνα. Στὸ ἀρχικὸ σῶμα ἐνσωματώθηκαν ἀργότερα καὶ ἄλλες ἐνότητες, μὲ κείμενα διαφόρων ἐποχῶν.

Στὸ χειρόγραφο δὲν ὑπάρχουν βιβλιογραφικὰ ἢ κτητορικὰ σημειώματα ποὺ νὰ δηλώνουν τὴ συγκρότηση καὶ τὴν τύχη του. Εἶναι, ὥστόσο, βέβαιο πὼς ὁ ἄνθρωπος ποὺ στὸ μεγαλύτερο μέρος τὸ ἔγραψε εἶναι ὁ Νικόλαος Καρατζάς. Ἡ ταυτότητά του ἀποκαλύπτεται εὐκόλως ἀπὸ τὴν ἰδιότυπη γραφή του, καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένα ἄλλα, πολὺ χαρακτηριστικὰ, κωδικολογικὰ στοιχεῖα ποὺ βεβαιώνουν ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν λόγιό αὐτὸ βιβλιογράφο καὶ συλλέκτη χειρογράφων τοῦ 18ου αἰώνα. Μετὰ τὸν Καρατζά τὸ χειρόγραφο πέρασε σὲ ἄλλον κτήτορα, ποὺ τὸ ἐμπλούτισε καὶ μὲ νέα κείμενα. Δὲν ἄφησε ἴχνη τῆς ταυτότητάς του, ὅμως διακρίνουμε σὲ πολλὰ σημεῖα τὴν παρουσία του.⁷ Τὸ 1944 τὸ χειρόγραφο βρέθηκε στὰ χέρια τοῦ μητροπολίτη Κορυτσᾶς Εὐλόγιου Κουρίλα. "Ἐνα σημεῖωμά του στὸ παράφυλλο I' τοῦ τέλους μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ πότε καὶ πῶς τὸ ἀπέκτησε: «'Εν ᾧ χρόνῳ ἄλλοι ἐπώλουν τὰ ὑπάρχοντα διὰ νὰ ζήσωσιν, ἡγοράσθη τῇ 15 'Ιαν. 1944 μετὰ τοῦ Νομοκάνονος παρὰ τοῦ παλαιοπώλου Χρ. Σακοράφου (ἐν 'Αθήναις ὁδὸς Πανδρόσου 40) ἀντὶ 700.000 δρ. ἑπτακοσίων χιλιάδων † ὁ μητροπολίτης Κορυτσᾶς Εὐλόγιος Κουρίλας». Τὸ χειρόγραφο πῆρε τὸν ἀριθμὸ 5 στὴ συλλογὴ Κουρίλα. Εἶναι ὥστόσο βέβαιο ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸν Εὐλόγιο Κουρίλα καὶ μετὰ τὸν ἀνώνυμο κτήτορα ποὺ πρόσθεσε στὸ ἀρχικὸ σῶμα τοῦ χειρογράφου καὶ ἄλλα κείμενα, μεσο-

ὁ Σάθας καὶ αὐτοῦ ποὺ σώζεται στὸ χειρόγραφο τῶν Ἰωαννίνων, εἶναι μικρές, οἱ περισσότερες ὑπολογιστικὰ χαρακτῆρα.

7. Σὲ ἀρκετὰ φύλλα βρίσκουμε σημειώματά του· καὶ ἀκόμα, τὸν βρίσκουμε νὰ συμπληρώνει τοὺς καταλόγους «αὐθεντῶν Βλαχίας» ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ καταγράφει ὁ Καρατζάς στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου (φ. 535^v) μὲ τὰ νεότερα ὀνόματα. Οἱ ἀναγραφὰς εἶχαν διακοπεῖ ἀπὸ τὸν Καρατζά στὸ ἔτος 1786.

λάβησαν και άλλοι, που δὲν ἄφησαν ἐμφανὴ τὰ ἴχνη τους. Εἶναι πιθανὸν τὸ χειρόγραφο νὰ προσέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τῆς οἰκογένειας Ράλλη στὴν Ἀθήνα —ὅπως καὶ ὁ «Νομοκάνων», ποὺ ὁ Κουρίλας δηλώνει στὸ πιὸ πάνω σημείωμά του ὅτι τὸν ἀπέκτησε ταυτοχρόνως—, δεδομένου ὅτι καὶ τὰ δύο χειρόγραφα προέρχονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, καὶ βρέθηκαν καὶ τὰ δύο στὰ χέρια τοῦ ἴδιου ἐμπόρου τὴν ἴδια ἐποχή. Ἄν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εὐσταθεῖ, τότε ἓνας ἄλλος κτήτορας τοῦ χειρογράφου ἦταν πιθανότατα ὁ Γεράσιμος Ἀργολίδος, ἀφοῦ τὸ ἄλλο χειρόγραφο, ὁ «Νομοκάνων», ποὺ ἀγόρασε τὸ 1944 ὁ Κουρίλας, ἔφτασε στὴ βιβλιοθήκη τῆς οἰκογένειας Ράλλη μέσω τοῦ Γερασίμου.⁸ Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τελευταῖο κρίκο τῆς ἱστορίας τοῦ χειρογράφου, τὸ πῶς ἔφθασε ἀπὸ τὸν Εὐλόγιο Κουρίλα στὸ Σπουδαστήριο τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ μητροπολίτης Κορυτσᾶς κληροδότησε τὴ βιβλιοθήκη του στὸ Πανεπιστήμιο καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1991 τὰ βιβλία του, χειρόγραφα καὶ ἔντυπα, ἀποδόθηκαν στὸ Σπουδαστήριο Ἱστορίας Νεοτέρων Χρόνων.⁹

Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἔρευνές μας πρέπει νὰ στραφοῦν πλέον πρὸς τὸν Νικόλαο Καρατζᾶ, ἀφοῦ αὐτὸς ἀποθησαύρισε τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ αὐτὸς ἔγραψε τὸ σημείωμα γιὰ τὸ συντάκτη τῆς «Ἱστορίας τῶν συμβάντων».

III

Τὰ βιογραφικὰ τοῦ Καρατζᾶ τὰ γνωρίζουμε πολὺ λίγο· ὁ ἴδιος φαίνεται πῶς δὲν φρόντισε —ἢ δὲν ἐπιδίωξε— νὰ ἀφήσει στίς ἐπόμενες γενιές παρὰ λίγες μόνο πληροφορίες γιὰ τὴ ζωή του. Ἀπὸ ἓνα αὐτόγραφο σημείωμα ποὺ ἀπομνημόνευσε σὲ χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης του πληροφοροῦμαστε πῶς ἦταν Κωνσταντινουπολίτης, ὅτι κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ λογοθέτη τοῦ γενικοῦ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ ὅτι ἔζησε κάποιον διάστημα στὸ Βουκουρέστι, ὅπου μάλιστα εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου κομίσου, ὁ-

8. Γιὰ τὸ ἄλλο χειρόγραφο ποὺ ἀγόρασε ἀπὸ τὸν ἴδιο παλαιопώλη ὁ Κουρίλας —τὸν «Νομοκάνωνα» ὅπως τὸν ἀναφέρει— βλ. τὴν πρόσφατη μελέτη τῶν Δ. Γ. Ἀποστολόπουλου, Π. Δ. Μιχαλάκη, Μάχης Παϊζη, «Ἐνα περιώνυμο νομικὸ χειρόγραφο ποὺ ἐλάνθανε: “τὸ χειρόγραφο Γ, τοῦ Γερασίμου Ἀργολίδος”». “Ἐνας ἄγνωστος κώδικας τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ», *Ἑλληνικά* 45 (1995) 88.

9. Στὴ μελέτη ποὺ ἀναφέρει τὴν προηγούμενη σημείωση ὑπάρχουν περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τοὺς πιὸ πάνω κτήτορες καὶ γιὰ τὸ ὁδοπορικὸ τῶν δύο χειρογράφων ὥσπου καταλήξουν στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων.

ταν ήγεμόνας ήταν ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος.¹⁰ Άγνωστη είναι ή ακριβής χρονολογία τής γέννησής του, όπως άγνωστη είναι και ή χρονολογία του θανάτου του. Πρέπει νά γεννήθηκε τὰ πρῶτα χρόνια του 18ου αιώνα, αφού ήδη τὸ 1731 κατεῖχε τὸ αξίωμα του λογοθέτη του γενικοῦ στο πατριαρχεῖο,¹¹ και πρέπει νά πέθανε μετὰ τὸν Ἀπρίλιο του 1786 και πρὶν ἀπὸ τὸ 1789, δεδομένου ὅτι, στὸν κατάλογο τῶν «αὐθεντῶν Βλαχίας» ποὺ ὑπάρχει στο τέλος του χειρογράφου (φ. 535^v), ή τελευταία ιδιόγραφη ἐγγραφή είναι ὁ Νικόλαος Μαυρογένης, ποὺ ἀνέλαβε τὸν Ἀπρίλιο τῆς χρονιᾶς ἐκείνης τὴν ἡγεμονία τῆς Βλαχίας. Στὸν κατάλογο, ἐξάλλου, «τῶν αὐτοκρατόρων τῶν Τούρκων» (φ. 527^r) τὸ ὄνομα του Σελήμ Γ', ποὺ ἀνέβηκε στο θρόνο τὸ 1789, είναι σημειωμένο ἀπὸ ἄλλο χέρι. Μαθήτευσε, σύμφωνα μὲ μαρτυρία του ἴδιου, στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή τῆς Κωνσταντινούπολης.¹²

Ἡ παιδεία του ήταν βαθιά. Οἱ κώδικες τῆς βιβλιοθήκης του ποὺ ἔχουν ὡς σήμερα ἐντοπιστεῖ ἀποτελοῦν ἀδιάψευστους μάρτυρες τῆς εὐρυμαθείας του, τῆς φιλολογικῆς του δεινότητος και τῆς ἐνημέρωσής του στὴ βιβλιο-

10. «Τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον συνέλεγε σπουδῇ και ἐπιμελείᾳ ὁ τι πλείστη παρὰ Νικολάου Καρατζᾶ Κωνσταντινοπολίτου, λογοθέτου γενικοῦ τῆς του Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας και μεγάλου κομίσου τῆς αὐθεντίας Οὐγκροβλαχίας, ἐξ οὗ και Πανδέκτη ὠνομάσθη διὰ τὸ εἶναι νόμων παντοδαπῶν δοχεῖον, χάριν τῶν νομομαθῶν και περὶ τὰ πατριαρχικά του οἰκουμενικοῦ θρόνου και συνοδικὰ γράμματα ἀσχολουμένων. Ἐγράφη δὲ ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς και τόπους, ἐν τε Κωνσταντινουπόλει δηλαδὴ και ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγκροβλαχίας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Νικολάου βοεβόδα του ἡγεμόνος...». Τὸ σημείωμα εἶναι γραμμένο στὴν ἀρχὴ του κώδικα νομοκανονικοῦ περιεχομένου ποὺ ὁ ἴδιος ὠνόμασε «Πανδέκτη» και ποὺ σήμερα λανθάνει. Τὸ «αὐτοβιογραφικὸν» αὐτὸ σημείωμα δημοσίευσε ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Πανδέκτη Νικολάου Καρατζᾶ, λογοθέτου γενικοῦ τῆς του Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 6 (1910) 81· πρβ. και Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικά γράμματα και ἄλλα ἔγγραφα και σημειώματα του ιε'-ιη' αἰῶνος ἐκ του κώδικος του Ἱερακῶς», *Ἐπετηρὶς του Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 12 (1962) 142-143.

11. Πρβ. και ὅσα βιογραφικὰ στοιχεῖα ἔχει συγκεντρώσει γιὰ τὸν Καρατζᾶ ὁ Χ. Γ. Πατρινέλης, στο ἴδιο, 142-144. Βλ. ἀκόμα ὅσα ἀναφέρονται γι' αὐτὸν στὴ μελέτη ποὺ μνημονεύεται στὴ σημ. 8.

12. Σὲ σημείωμα ποὺ σώζεται στο χειρόγραφο ποὺ βρίσκεται σήμερα μὲ τὸν ἀρθ. 164 στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν (Ρωσ. Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο) διαβάζουμε: «Γέγραπται τὸ παρὸν τῇ ἐμῇ χειρὶ Νικολάου Καρατζᾶ ὄντος μου νεανίου και τροφίμου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς»· βλ. I. N. Lebedeva, *Grecskie rukopisi*, Λένινγκραντ 1973, σ. 162-163. Δάσκαλός του ήταν ὁ μετέπειτα πρεσβύτερος Θεοδόσιος Βυζάντιος, όπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στο σημείωμά του στὴν «Πανδέκτη» (βλ. σημ. 9).

γραφία.¹³ Ο τρόπος με τον οποίο εργαζόταν ο Καρατζάς χαρακτηρίζεται από μεθοδικότητα και ακρίβεια: στους κώδικες της βιβλιοθήκης του συνήθιζε να προτάσσει πίνακες των περιεχομένων, στα περιθώρια των κειμένων σημείωνε πληροφορίες για τα πρόσωπα ή τα γεγονότα που μνημονεύονταν, ενώ συχνά παρέθετε ολόκληρα αποσπάσματα από άλλα σχετικά έργα. Παράλληλα σημείωνε με ευσυνειδησία την πηγή από την οποία άντεγραφε και, για τα έργα που ήταν δημοσιευμένα, τη βιβλιογραφική παραπομπή.¹⁴

Αυτά τα χαρακτηριστικά τα βρίσκουμε και στο χειρόγραφο των Ίωαννίνων: στα φ. Ι'-ΙΙ' της αρχής ο Καρατζάς έγραψε τον «έλεγχο» των εν

Διόνειος, ἱστορία ἡν συνέταξεν εἰς τὴν βασιλῆα ἡς βελόν μνημῆ...
 εἰσιφοσύνιος. ἡς Κίρκου γέροντος μνημῆ...
 βασιλῆας βελόν ἀρχαῖα, ἡς αὐτῶν βελόν μνημῆ...
 εἰσιφοσύνιος ἡνικαῦτα ἡς Αἰμαῖ χαλῶν
 Πασα.

Χφ Ίωαννίνων (olim Κουρίλα 5), κώδικας Νικολάου Καρατζά, φ. 239^ε.

τῶ παρόντι περιεχομένων», ενώ στα περιθώρια, λεπτογραμμένα από τον ίδιο σημειώματα δίνουν πληροφορίες για τους συγγραφείς και τα έργα που περιέχονται ή προσθέτουν στοιχεῖα για γεγονότα που περιγράφονται. Για παράδειγμα, στο περιθώριο τοῦ φ. 281^ε και πάλι στη φράση «Έδωκε τὸ κοινὸν χρέος ὁ κύρ Καλλίνικος καὶ ἔγινεν ὁ κύρ Γαβριήλ» ὁ Καρατζάς

13. Πρώτος ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης εἶχε ἀναφερθεῖ στὴ λογιόσύνη του «ὡς ἀνδρὸς ἀρίστου καὶ οὐκ ἐν δευτέρῳ τὰ τῆς φιλολογίας τιθεμένον» (Ίωσήφ μοναχοῦ τοῦ Βορεντίου *Παραλειπόμενα*, Λιψία 1784, σ. 8').

14. Για τὸς κώδικες τοῦ Νικολάου Καρατζά βλ. τὴ μελέτη τοῦ Ἀθ. Παπαδόπουλου-Κεραμέα, «Δύο κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζά», *Ἑπετηρὶς Παρνασσοῦ* 8 (1904) 5· βλ. ἀκόμα Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικά γράμματα...», 142-143, Georges Papazoglou, «Un manuscrit inconnu provenant de la bibliothèque de l'archonte phanariote Nikolaos Karatzas», *Revue des Études Byzantines* 49 (1991) 255-261, Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἐνα Ἴσον» ἔκβληθέν ἐκ τοῦ Μεγάλου Νομίμου», *Ροδωνιά. Τιμὴ στὸν Μ. Ι. Μανούσασκα*, 1, Πέθυμο 1994, 25 κ.έ. καὶ Β. Fonkič, «Eine Wiener Sammelhandschrift von Nikolaos Karatzas», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 44 (1994) = Ἀνθολογία, Herbert Hunger zum 80. Geburtstag, 91-98.

σημείωσε: «'Ο π(ατ)ριάρχης Καλλίνικος ἐκοιμήθη αὐγούστου η᾽, ἡμέρα ζ᾽, ἔτος αψβ' καὶ ἔγινεν ὁ κύρ Γαβριήλ π(ατ)ριάρχης, σεπτεμβρίου· ἡ με-
τάθεσίς του ἔγινεν αὐγούστου λ' καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν ὀκτωβρίου κδ'». Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ πληροφορίες τοῦ Καρατζᾶ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀκρί-
βεια καὶ τὴν ἀξιοπιστία τους. Γιατί ὅχι καὶ ἐκείνη ποὺ ἀφορᾷ τὸ ἔργο «'Ι-
στορία τῶν συμβάντων»;

Στὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀντιτάξει κανεὶς ὅτι ὁ Καρατζᾶς πιθανὸν νὰ ἀντέγραψε μηχανικά, στὸ περιθώριο τοῦ χειρογράφου του, μιὰ πληροφορία, χωρὶς νὰ ἔχει ἐλέγξει τὴν ἐγκυρότητά της κατὰ συνέπεια, ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὴ σημασία τῆς μαρτυρίας του καὶ γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἔργου δύσκολα μποροῦν νὰ ληφθοῦν σοβαρὰ ὑπόψη. Ὑπάρχει ὅμως ἓνα τεκμήριο ποὺ δίνει ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ὑποθετικὸ ἐρώτημα καὶ προσθέτει ἄλλο ἓνα ἐπιχείρημα στὴν ὑπόθεση ποὺ διατυπώσαμε. Πρόκειται γιὰ ὅσα ἔχει σημειώσει πάλι ὁ Καρατζᾶς σὲ ἓνα ἄλλο χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης του, ποὺ σήμερα σώζεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Harvard College μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 3.

Τὸ χειρόγραφο αὐτό, πρὶν φτάσει στὰ χέρια τοῦ Καρατζᾶ, ἀνῆκε στὸν Μιχαὴλ Καντακουζηνό, τὸν ἐπιλεγόμενο Σεϊτάνογλου.¹⁵ Ὁ Καρατζᾶς λοιπόν, κατὰ τὴ συνήθειά του, συγκέντρωσε ὅσες πληροφορίες εἶχε γιὰ τὸν παλιὸ κτήτορα τοῦ χειρογράφου καὶ τίς σημείωσε στὰ παράφυλλα τῆς ἀρχῆς. Στὸ φ. Β' ἀντέγραψε ἓνα ἐπίγραμμα γιὰ τὸν Καντακουζηνό,¹⁶ ἐνῶ στὴ συνέχεια σημείωσε ἀποσπάσματα ἀπὸ ἱστορικὰ ἔργα ποὺ ἀναφέρονταν στὸ ἴδιο πρόσωπο. Τὸ πρῶτο ἦταν «'Εκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ, ἔτει αφοη^ω παρὰ Κρουσίω Τουρκογραικίχ», τὸ δεύτερο «'Εκ τῆς Τουρκογραικίας Μαρτίνου Κρουσίου, νόταις, σελίδι 241-274, παρὰ Φαβρικίω βιβλιοθήκης ἐλληνικῆς τόμω ζ^ω, σελίδι 696», ἐνῶ στὸ verso τοῦ ἴδιου φύλλου σημείωσε ἓνα ἀπόσπασμα ποὺ περιγράφει τὸ δραματικὸ τέλος τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τὴν ἐκποίηση τῆς περιουσίας του ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ προσεκτικὸς πάντα Καρατζᾶς δὲν παρέλείψε νὰ σημειώσει, καὶ στὴν περίπτωσή αὐτή, τὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλή-
σε τὸ ἀπόσπασμα: «ἐκ τῆς ἀνεκδότου ἱστορίας Δημητρίου Παμυδάνη με-

15. Γιὰ τὸ χφ 3 τοῦ Harvard College καὶ τὸν κτήτορά του Μιχαὴλ Καντακουζηνό βλ. Lawrence Nees, «An illuminated Byzantine Psalter at Harvard University», *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975) 207. Ὁ Γ. Παπάζογλου εἶναι αὐτὸς ποὺ διαπίστωσε ὅτι τὸ χειρόγραφο ἀνῆκε στὸν Νικόλαο Καρατζᾶ, βλ. Papazoglou, «Un manuscrit...», 255-261.

16. Τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἀντέγραψε πιθανῶς ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγιῶτος Τάφου· βλ. γιὰ τὴν ὑπόθεσή αὐτὴ Papazoglou, *ὁπ. ἴδιο*, 260.

γάλου σπαθάρεως». ¹⁷ Πρέπει να σημειωθεί ότι το απόσπασμα που παραθέτει είναι απολύτως ίδιο με εκείνο που περιέχεται στο χειρόγραφο 'Ιωαννίνων, ενώ παρατηρούνται οι ίδιες μικρές διαφορές ως προς το αντίστοιχο κείμενο που εξέδωσε ο Σάθας. Φαίνεται ότι ο Καρατζάς και στα δύο χειρόγραφα του χρησιμοποίησε την ίδια πηγή —πιθανότατα αντίγραψε στο χφ Harvard ό,τι είχε σημειώσει στο χφ 'Ιωαννίνων— ενώ ο Σάθας εξέδωσε ένα ελαφρώς παραλλαγμένο κείμενο. Παραθέτω τα δύο κείμενα προκειμένου να φανούν έναργέστερα ή ομοιότητα και οι μικρές διαφορές.

Ἀνέκδοτος ἱστορία τῶν συμβάντων
 Δημητρίου Ραμαδάνη
 (χφ 'Ιωαννίνων & Harvard College 3·
 φ. 252r-252v & φ. Bv)

Αὐτός ὁ Μιχάλης Καντακουζηνός ὄντας τοιοῦτος περιβόητος καὶ ὑπερπλουτος ἄνθρωπος, τὸν ἐδιέβαλαν εἰς τὸν Βασιλέα πῶς φαντάζεται νὰ γένῃ Βασιλεὺς, καὶ ἔστειλαν ἕνα καπιτζίμπασιν κρυφίως καὶ ἐπῆρε τὸ κεφάλι του, πέρνωντάς τον καὶ ὄλην τὴν περιουσίαν του· καὶ ὅσα δὲν ἤμπόρεσαν τότε νὰ τὰ πάρουν εἰς τὴν Πόλιν τὰ ἐπούλησαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν εἰς τὸ μεζάτι· ὄντως δὲ παρὰ πολλὰ πράγματα τὰ ἐπούλησαν τὸσον ἐφτινά, ὅπου ἀπέμεινεν ἡ παροιμία, καὶ λέγεται, ὅταν ἀγοράσῃ τινὰς κανένα πρᾶγμα ἐφτινόν· ἄνθρωπε, αὐτὸ ἀπὸ τὸ μεζάτι τοῦ Σεϊτάν ὀγλοῦ τὸ ἐπῆρες! Καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Μιχάλη Καντακουζηνοῦ.

Χρονογράφος
 Καισαρίου Δαπόντε
 (χφ Γ. Μαυροκορδάτου·
 ἐκδ. Σάθας, σ. 21-22)

Αὐτὸν τὸν Μιχάλην Καντακουζηνὸν ὄντα τοιοῦτον περιβόητον καὶ ὑπερπλουτον ἄνθρωπον, τὸν ἐδιέβαλαν εἰς τὸν Βασιλέα πῶς φαντάζεται νὰ γένῃ Βασιλεὺς· ὅθεν ἔστειλε καπιτζίμπασιν κρυφίως καὶ ἐπῆρε τὸ κεφάλι του, πέρνωντας καὶ ὄλην τὴν περιουσίαν του· καὶ ὅσα δὲν ἤμπόρεσαν τότε νὰ τὰ πάρουν εἰς τὴν Πόλιν τὰ ἐπούλησαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν εἰς τὸ μεζάτι· ὄντως δὲ παρὰ πολλὰ πράγματα τὰ ἐπούλησαν τὸσον ἐφτινά, ὅπου ἀπέμεινε παροιμία, καὶ λέγεται, ὅταν ἀγοράσῃ τινὰς κανένα πρᾶγμα ἐφτινόν· ἄνθρωπε, αὐτὸ ἀπὸ τὸ μεζάτι τοῦ Σεϊτάνογλου τὸ ἐπῆρες! Καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Μιχάλη Καντακουζηνοῦ.

Ὑστερα ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν γιὰ τὴ συστηματικότητα καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν ποὺ συνήθως δίνει ὁ Καρατζάς, ἕνας λόγιος ποὺ γνῶριζε πρόσωπα καὶ πράγματα, καθὼς κινήθηκε μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Βλαχίας, τὸ αὐτόγραφο σημείωμά του ποὺ συνδέει τὸν Ραμαδάνη μὲ τὸ ἱστορικὸ ἔργο «Ἱστορία τῶν συμβάντων» δὲν μπορεῖ εὐκολὰ νὰ παραμεριστεῖ. Πρὶν ὥστόσο ἀποδεχθοῦμε τὴ μαρτυρία του, πρέπει νὰ ἐλέγξουμε καὶ τὸ πραγματολογικὸ της περιεχόμενο. Ποιὸς εἶναι ὁ μνημο-

17. Nees, *στό ἴδιο*, 207 σημ. 4 καὶ Papazoglou, *στό ἴδιο*, 256.

νεύμενος μ. σπαθάρης Δημήτριος Ραμαδάνης; ταιριάζουν το πρόσωπο, ο χρόνος που έζησε και το περιεχόμενο του έργου;

IV

Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ραμαδάνη, πολλὰ μέλη τῆς ὁποίας τιμήθηκαν με ὑψηλὰ ἀξιώματα στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, γνωρίζουμε τρεῖς με τὸ ὄνομα Δημήτριος, ἕναν ὅμως ποὺ εἶχε καὶ τὸν τίτλο τοῦ μ. σπαθάρη.

Ὁ παλαιότερος πρόγονος τῆς οἰκογένειας ἐντοπίζεται στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα: ἦταν ὁ Νικόλαος Ραμαδάνης, ποὺ παντρεύτηκε κόρη Μανουῆλ Παλαιολόγου· κόμισος στὴ Βλαχία τὸ 1628, ἔγινε ἀργότερα ποστέλνικος καὶ βεστιάρης στὴ Μολδαβία (1650-1658).¹⁸ Ἀπέκτησε τρεῖς γιούς, τὸν Δημητράσκο, τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν Ἰωάννη (Enache).¹⁹ Ὁ Ἀλέξανδρος Ραμαδάνης, μ. ποστέλνικος καὶ μ. βόρνικος τὴν περίοδο 1677-1693, ἀπέκτησε δύο γιούς, τὸν Γεώργιο καὶ τὸν Δημήτριο. Ὁ τελευταῖος εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ ἀναζητοῦμε. Τὸν συναντοῦμε πρῶτα ποστέλνικο, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεύτερης ἡγεμονίας τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου, στὴ Μολδαβία (1711-1716).²⁰ ἀργότερα, ὅταν ὁ Νικόλαος ἔγινε γιὰ δεύτερη φορὰ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας (1719-1730), τίμησε τὸν Δημήτριο με τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου σπαθάρη καὶ με τὸ ἀξίωμα αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ 1720 ὡς τὸ 1733.²¹

Ἀπὸ τὴ γυναικα τοῦ Μαρία ὁ Δημήτριος Ραμαδάνης ἀπέκτησε δύο γιούς, τὸν Γεώργιο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, ποὺ ἀκολούθησαν καὶ αὐτοὶ τὴ σταδιοδρομία τοῦ πατέρα τους καὶ κατέλαβαν ὑψηλὰ ἀξιώματα στὶς αὐλὲς τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.

18. Τis ἐγκυρότερες πληροφορίες γιὰ τὴν οἰκογένεια Ραμαδάνη δίνει ὁ Ioan Filitti στὸ ἔργο του *Archiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Βουκουρέστι 1919. Γιὰ ὀρισμένα πρόσωπα τῆς οἰκογένειας πληροφορίες βρίσκουμε καὶ στὸ «Χρονικὸ τῶν Γκικῶν», ἔργο ποὺ ἀναφέρεται στὴν οἰκογένεια Γκίκα (*Cronica Ghiculestilor. Istoria Moldovei intre anii 1695-1754*, ἔκδ. Nestor καὶ Ariadna Camariano, Βουκουρέστι 1965). Γιὰ τὸν Νικόλαο Ραμαδάνη βλ. Filitti, *Archiva*, σ. 289.

19. Σῶζεται γράμμα του (στὸ χφ. 974, φ. 111^{r-v} τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν) ποὺ ἀπηύθυνε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1681 στὸν μ. λογοθέτη Ἰωάννη Καρυσόφλλη καὶ ὑπογράφει ὡς Ἰωάννης. Βλ. N. Camariano, *Catalogul Manuscriselor Grecesti* 2, Βουκουρέστι 1940, σ. 87.

20. Τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Δημήτριος κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ μ. ποστέλνικου βλ. στὸ Filitti, *Archiva*, σ. 289 καὶ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 70-72, 192.

21. Βλ. Filitti, *Archiva*, σ. 41, 61, 89, 265, 289 καὶ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 348. Τὴν πληροφορία γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μ. σπαθάρη παραδίδει καὶ ὁ Α. Κομνηνός-Ἰψηλάντης. Σύμφωνα με μαρτυρία του, μόνον ἓνα «Ρωμαῖο» τίμησε ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος με ὑψηλὸ ἀξίωμα: «... μόνον τὸν Ραμαδάνην εἶχε Σπαθάρην», σημειώνει στὸ ἔργο *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν*, σ. 340. Τοῦ Δημητρίου σώζεται ἓνα γράμμα, με χρονολογία 1715, ποὺ ἀπηύθυνε στὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρῦσανθο Νοταρὰ (βλ. σημ. 26).

‘Ο Γεώργιος μαρτυρείται σπαθάρης τοῦ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου περὶ τὸ 1733.²² ‘Ο Δαπόντες μνημονεύει κάποιον «πρώην μέγαν σπαθάρην ‘Ραμαδάνην» τὸ 1739-²³ δὲν εἶναι ὅμως σαφές ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Δημήτριο ἢ γιὰ τὸ γιό του Γεώργιο, ποῦ τὸν εἶχε διαδεχθεῖ στὸ ἴδιο ἄξίωμα. Πάντως, ἡ πληροφορία τοῦ Ε. Legrand ὅτι μ. σπαθάρης τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου ἦταν ὁ Γεώργιος πρέπει νὰ εἶναι λαμβασμένη καὶ νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Δημήτριο.²⁴ ‘Ο Γεώργιος κατέλαβε ἀρκετὰ ἀξιώματα: ποστέλνικος καὶ καϊμακάμης²⁵ στὴ Μολδαβία, διερμηνεὺς τῆς σουηδικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔγινε δραγομάνος τοῦ στόλου τὸ 1731,²⁶ ἐνῶ τὸ 1743 ὀρίστηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μαυροκορδάτο ὡς καπικεχαγιάς του στὴν Κωνσταντινούπολη.²⁷

‘Ο Κωνσταντῖνος, βατάφος τῶν ἀπρότων στὸ ξεκίνημά του, στὴ Μολδαβία τὸ 1716,²⁸ ἀνέβηκε γρήγορα τὰ ἀξιώματα· σερδάρης, μετὰ στόλνικος, κλουτζιάρης στὴ Βλαχία μεταξὺ 1724-1737, ἔγινε βεσιτάρης στὴν αὐλὴ τῆς Βλαχίας,²⁹ πρὶν φθάσει στὸ ἀνώτατο ἀξίωμα τοῦ μ. λογοθέτη, στίς ἀρχὲς Ἰουλίου τοῦ 1737, διαδεχόμενος τὸν Κωνσταντῖνο Δουδέσκουλο.³⁰ Ἀπὸ τὴν πρώτη του γυναῖκα Μαρία ἀπέκτησε ἓνα γιό, τὸν Δημητράκη. Μετὰ τὸ θάνατό της τὸ 1731 παντρεύτηκε ξανά, τὴ φορὰ αὐτὴ τὴν κόρη τοῦ μ. βόρνικου Γεώργιου Κρετζουλέσκου. Λίγα ὅμως χρόνια ἀργότερα, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1737, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δαπόντες ὅταν ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς 5ης Ὀκτωβρίου, ἀπέθανεν ἀπὸ πανοῦγκαν ὁ ρηθὲς μέγας λογοθέτης, καὶ ἐτάφη εἰς τὸ Κοτροτζάνι. Μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέθανε καὶ ἡ γυναῖκα του Μαρία, θυγάτηρ τοῦ μεγάλου βορνίκου Γεωργίου Κρετζουλέσκου· πρὸ δὲ εἰκοσι, εικοσιπέντε ἡμερῶν εἶχεν ἀποθάνει καὶ ὁ μονογενὴς του υἱὸς Δημητράκης ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀσθενείας καὶ αὐτός.³¹ Πρόκειται γιὰ τὸν ἐγγονὸ τοῦ μ. σπαθαρή· ἡ ἡλικία του, ὅπως καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν φαίνεται νὰ κατεῖχε ἓνα τέτοιο ἀξίωμα —κάτι ποῦ ἀσφαλῶς δὲν θὰ παρέλειπε νὰ ἀναφέρει ὁ Δαπόντες—, ἀποκλείουν τὴν πιθανότητα νὰ εἶναι αὐτὸς τὸ πρόσωπο ποῦ συνέθεσε τὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων».

‘Όταν ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἔγινε γιὰ δεύτερη φορὰ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας (1719-1730), ἐτίμησε τὸν Δημήτριο μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου σπαθαρή καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ 1720 ὡς τὸ 1733,

22. Ἡ πληροφορία σώζεται στὸ ἔργο *Cronica Ghiculestilor*, σ. 348.

23. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 1, σ. ροβ’.

24. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 2, σ. xxvi καὶ σ. xlii σημ. 1.

25. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 2, σ. xlii καὶ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 348.

26. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 1, σ. σοδ’· βλ. ἀκόμα ὅσα ἀναφέρει ὁ Β. Σφυρόερας, *Οἱ δραγομάνοι τοῦ στόλου*, Ἀθήνα 1965, σ. 102-105.

27. Α. Κομνηνός-Υψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν*, σ. 351· *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 2, σ. lxxiii.

28. Ἡ πληροφορία σώζεται στὸ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 190.

29. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 1, σ. ιδ’ καὶ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 191 σημ. 3.

30. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 1, σ. ιδ’, ιζ’, κη’. Βλ. καὶ *Cronica Ghiculestilor*, σ. 191 σημ. 3.

31. *Λακικαὶ Ἐφημερίδες*, 1, σ. κη’.

δηλαδή και μετά το θάνατο του Νικολάου. Τον Νικόλαο, όπως είναι γνωστό, τον διαδέχθηκε στη Βλαχία ο γιός του Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος και φαίνεται πώς διατήρησε, στην αρχή τουλάχιστον, τους αξιώμα-τούχους που είχε διορίσει ο πατέρας του.³²

Όταν λοιπόν η μαρτυρία μιλάει για κάποιον μεγάλο σπαθάρη Δημήτριο Ραμαδάνη, που φέρεται να έχει συνθέσει το έργο ύστερα από εντολή του «βοεβόδα» Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, δεν διαπιστώνουμε κάποια αντίφαση: και το πρόσωπο είναι ύπαρκτο και αυτό το αξίωμα κατείχε και ο χρόνος που έζησε και έδρασε ταιριάζουν με την ήγεμονία του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου. Μένει να ελέγξουμε αν υπάρχει κάποια ανακολουθία μεταξύ αυτών που περιέχονται στο έργο και του Δημητρίου Ραμαδάνη.

Στην «Ιστορίαν τῶν συμβάντων» περιγράφονται γεγονότα τῆς περιόδου 1648-1704, γεγονότα που συνέβησαν στην ὀθωμανική αὐτοκρατορία και στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Ὁ Δημήτριος Ραμαδάνης πρέπει νὰ γεννήθηκε περὶ τὸ 1665-1670. Ἡ χρονολογία αὐτὴ ἐξάγεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα δεδομένα: ὁ δεύτερος γιὸς τοῦ Δημητρίου, ὁ Κωνσταντίνος, γνωρίζουμε πὼς ἦταν ἀξιωματοῦχος τὸ 1716, εἶχε ἐπομένως γεννηθεῖ περὶ τὸ 1690-1695· ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Δημήτριος τὸν ἀπέκτησε περίπου 25 χρονῶν, πρέπει νὰ γεννήθηκε τὸ 1665-1670. Κατὰ συνέπεια, τὰ γεγονότα που περιγράφονται στὴν «Ιστορία» ἦταν σὲ θέση νὰ τὰ γνωρίζει και μά-λιστα κατὰ ἓνα μέρος τὰ εἶχε ζήσει. Ὅσο γιὰ τὴν ἐντολὴ που ἔδωσε ὁ Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου —σύμφωνα μὲ τὸ σημεῖωμα τοῦ Καρατζᾶ—, ἐναρμονίζεται και αὐτὴ μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κωνσταντίνου γιὰ τὴν ἱστορία και τὴ χρονογραφία, ἐνδιαφέρον που τὸ ἐπιβεβαιώνει και ἄλλη ἐντολή, που ἔδωσε ὁ ἴδιος ἡγεμόνας στὸν Δαπόντε τὴ φορὰ αὐτὴ, γιὰ τὴ συγγραφὴ ἐνὸς ἱστορικοῦ ἔργου που κάλυπτε τὴν πε-ρίοδο 1736-1739, τῶν «Δακικῶν Ἑφημερίδων».

V

Φθάσαμε ἔτσι στὸν Δαπόντε, πρόσωπο που ἔζησε, λίγο ἀργότερα, στὸν ἴδιο χώρο —καθὼς ἀπὸ τὸ 1730 και ὡς τὸ 1746 περίπου κινεῖται στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Εἶναι αὐτός, ἄραγε, που ἰδιοποιήθηκε τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη;

32. Ὁ Κωνσταντίνος ἔγινε ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας γιὰ 40 μόνο ἡμέρες, ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του († 14 Σεπτεμβρίου 1730)· θὰ ἐπανέλθει ὅμως στὴν ἴδια ἡγεμονία ἓνα χρόνο ἀργότερα (24 Ὀκτωβρίου 1731).

Βέβαιο είναι πώς ο Δαπόντες γνώριζε το έργο· έχουμε δύο ισχυρά τεκμήρια που πείθουν γι' αυτό. Στόν «Κατάλογον Ἱστορικόν», έργο που ο Δαπόντες συνέταξε στο τέλος τῆς ζωῆς του,³³ χρησιμοποίησε τμήματα ολόκληρα από τὴν Ἱστορία τοῦ Ραμαδάνη γιὰ νὰ ἀφηγηθεῖ γεγονότα που περιγράφονταν καὶ ἐκεῖ. Παραθέτω λίγα δείγματα:

Ἱστορία τῶν συμβάντων
Δημητρίου Ραμαδάνη
(ἐκδ. Σάθα, σ. 20)

«Τοῦτος ὁ Γιαννάκης εἶχε πατέρα τὸν Μιχαὴλ τζελεμπή Καντακουζηνόν, ἄρχοντα πλούσιον καὶ περιβόητον, ὁ ὁποῖος ἐκατοικοῦσεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον καὶ τόσον πλούσιος ἦτον, ὅπου τὰ τζιφτιλίκια του καὶ τὰ ὑποστατικά του ἐφθάναν ἕως τὸν Δούναβιν, καὶ πολλοὶ ἀγάδες τζιράκια ἐδικὰ του ἐφθάναν βεζιράζεμιδες...

(ἐκδ. Σάθα, σ. 26)

«... ἦτον ἓνας Τοῦρκος, τὸ ὄνομά του Πατμπορουν Μεχμέτ ἐφέντης, εἰς τὸ καλέμι τοῦ ρεῖς ἐφένθη, ἄνθρωπος γραμματισμένος, καὶ εἶχε μίαν παλλακίδα Ρούσσαν σκλάβαν, ἣ ὁποία ἐβαστοῦσε τὴν πίστιν της, καὶ ἐπῆγαινε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετ' αὐτοῦ τοῦ αὐθεντός της. ...ὄντας ἀνήμερα κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ἐπῆγεν μαζί του εἰς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ βλέπει, ὅπου ἐλειτουργοῦσεν ὁ τε οἰκουμενικὸς πατριάρχης καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ μετὰ τὴν παράταξιν κατὰ τὴν συνήθειαν...

Κατάλογος Ἱστορικὸς
Καيسαρίου Δαπόντε
(ἐκδ. Σάθα, σ. 154)

«Αὐτὸς δὲ εἶχε πατέρα τὸν τσελεπὴ Μιχαὴλ τὸν Καντακουζηνόν, τὸν πλουσιώτατον· τοῦτος ἐκατοικοῦσε εἰς τὴν Ἀγχίαλον, τὰ δὲ τζιφτιλίκια καὶ ὑποστατικά του ἐφθάναν ἕως τὸν Δούναβιν, καὶ τινες ἀγάδες τζιράκια ἐδικὰ του ἔγιναν καὶ βεζιράδες.

(ἐκδ. Σάθα, σ. 156)

«Εἰς τὸ καλέμι τοῦ ρεῖς ἐφένθη ἦτον ἓνας Τοῦρκος τὸ ὄνομά του Μεχμέτ ἐφέντης Πατμπορουν, ἄνθρωπος γραμματισμένος, καὶ σεμνῆς πολιτείας· τοῦτος εἶχε παλλακίδα Ρούσσαν σκλάβαν, ἣ ὁποία ἐκρατοῦσε τὴν πίστιν της, καὶ ὑπῆγαινε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τοῦ ἀφεντός της τὴν αὐτοῦ. ...καὶ ὑπῆγαν μαζί εἰς τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνήμερα τὴν κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας. Καὶ βλέπει, ὅπου ἐλειτουργοῦσεν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, καὶ ὁ Ἱεροσολύμων μετὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ μετὰ τὴν παράταξιν κατὰ τὴν συνήθειαν...

Τὸ δεύτερο ισχυρὸ τεκμήριο που δείχνει ὅτι ὁ Δαπόντες γνώριζε τὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων» εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα που σώζουν τὸ έργο εἶναι γραμμένο μετὰ τὸ χέρι του. Εἶναι τὸ χειρόγραφο

33. Ὁ Δαπόντες πέθανε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1784.

πού χρησιμοποιήσαν ο Σάθας και ο Legrand. Το χειρόγραφο σήμερα λανθάνει· από το κείμενο όμως πού δημοσίευσε ο Σάθας διαπιστώνουμε ότι ο Δαπόντες επέφερε, κατά την αντιγραφή του, κάποιες αλλαγές, συνήθως γλωσσικές,³⁴ κάποτε όμως πιδ ουσιαστικές. "Ας αναφέρουμε ἐδῶ τὴν κυριότερη. Τὸ κείμενο τοῦ Ραμαδάνη ἄρχιζε μὲ τὴν ἀκόλουθη φράση: «Εἰς ταῖς ἡμέραις μας ἐστάθη βασιλεὺς τῶν Ὀθωμανῶν ὁ σουλτάν Μεχμέτης, υἱὸς τοῦ...». Πραγματικά, ὁ Μεχμέτ Δ' παρέμεινε στὸ θρόνο ὡς τὸ 1687, χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ζοῦσε ὁ Ραμαδάνης. "Ὅμως ὁ Δαπόντες, πού δὲν πρόλαβε τὴ βασιλεία τοῦ Μεχμέτ Δ', καθὼς γεννήθηκε τὸ 1714, παρέλειψε τὴν πρώτη φράση τοῦ Ραμαδάνη καὶ ἄρχισε τὸ κείμενο ὡς ἐξῆς: «Ὁ σουλτάν Μεχμέτης, υἱὸς τοῦ...».

Ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ τεκμήριο θὰ μπορούσαμε, ἴσως, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Δαπόντες εἶχε πρόθεση νὰ ἰδιοποιηθεῖ ἀλλότριους κόπους. "Ὅμως, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπῆρχε πρόθεση, ἡ ἰδιοποίηση δὲν ὀλοκληρώθηκε. Ὁ Δαπόντες δὲν ἰσχυρίστηκε ποτὲ πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ συγγραφέας τῆς «Ἱστορίας»· μᾶς βεβαιώνει γι' αὐτὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν συμπεριέλαβε ποτὲ τὸ ἔργο στὴν ἐργογραφία του. Συγκεκριμένα, ὅταν τὸ 1766 τυπώθηκε τὸ βιβλίο του «Καθρέπτης γυναικῶν», ὁ Δαπόντες θεώρησε ὅτι ἦταν «πολυσφαλμένον ἢ ἀπὸ τὸν διορθωτὴν, ἢ τὸν αντιγραφέα τοῦ πρωτοτύπου»³⁵ καὶ ἀποφάσισε νὰ συντάξει μιὰν «εἰδήσιν», στὴν ὁποία νὰ ἀναγράφει τὰ συγγράμματά του καὶ νὰ τὴν παραθέτει στὸ τέλος κάθε ἔργου του. Τὸ περιεχόμενό της τὸ προσάρμοζε κάθε φορὰ πού ἔπρεπε νὰ προσθέσει κάποιο νέο ἔργο. Στὸ κείμενο λοιπὸν τῆς «εἰδήσεως» πού σώζεται στὸ τέλος τῆς «Γεωγραφικῆς Ἱστορίας» —ἔργου ἀπὸ τὰ ὕστερα τοῦ Δαπόντε, πού σύμφωνα μὲ σημειώμά του «ἐγράφη ἰδίᾳ χειρὶ ἐν ἔτει σωτηρίῳ, αψ'πα' [1781] μηνὶ αὐγούστῳ»— ἀπαριθμοῦσε δεκαοκτὼ ἔργα του, ἀνάμεσά τους ὅμως δὲν ὑπάρχει ἡ «Ἱστορία τῶν συμβάντων», ὅπως δὲν ὑπάρχει καὶ ἔργο μὲ τὸν τίτλο «Χρονογράφος»· ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι οἱ ἀπογραφές τοῦ Δαπόντε γίνονταν μὲ σχολαστικότητα, ἀφοῦ πλάι σὲ κάθε ἔργο σημείωνε ἂν εἶχε τυπωθεῖ καὶ σὲ πόσους τόμους.³⁶

34. Τὸ ζήτημα τῶν γλωσσικῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Δαπόντε στὸ κείμενο τοῦ Ραμαδάνη εἶναι ἓνα θέμα στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανελθῶ σὲ προσεχὴ μελέτη.

35. Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε στὴ Λιψία «δαπάνη Κωνστῆ Ἀβράμη Νεοχωρίτου»· ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσης ἦταν ὁ Θωμᾶς Μανδακάσης, ὁ ὁποῖος ἔκανε ἀρκετὲς ἐπεμβάσεις στὸ κείμενο τοῦ Δαπόντε. Βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ ἴδιος γιὰ τὴν κακοποίηση τοῦ ἔργου του στό: *Λαλικάι Ἐφημερίδες*, 3, σ. Ιxviii καὶ ὅσα σημειώνονται στὸ ἴδιο, σ. xlii.

36. Τὸ κείμενο τῆς «εἰδήσεως» τὸ δημοσίευσε ὁ Ἐ. Legrand ἀπὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Δαπόντε· τὸ χφ ἀνῆκε στὸν Γεώργιο Μαυροκορδάτο —ὅπως καὶ

Κατὰ συνέπεια, τὸ «ἐγκλημα» τοῦ Δαπόντε περιορίστηκε στὸ γεγονός ὅτι χρησιμοποίησε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ραμαδάνη, ἀποσπάσματα ποὺ τὰ ἐνσωμάτωσε σιωπηρὰ στὸ δικό του ἔργο, «ἀμελώντας» νὰ μνημονεύσει τὴν πατρότητά τους. Ἀξίζει νὰ θυμίσουμε ἐδῶ μὲ πόση δριμύτητα καταφερόταν ὁ ἴδιος ἐναντίον ὅποιου εἶχε οἰκιοποιηθεῖ ξένα ἔργα: «... καὶ ἐπειδὴ τινες πάλιν κλέπτουσι τὰ ξένα ποιήματα, τὰ οἰκιοποιοῦνται, καὶ τὰ ἐπιγράφουσι (φεῦ τῆς τόλμης) εἰς ὄνομά τους, καλλωπιζόμενοι ὡς ὁ κολοῖδς μὲ ξένα κάλλη οἱ ματαιόφρονες, καθὼς καὶ ἐτοῦτο μὲ λύπην τῆς καρδίας μου διὰ τὴν ἀσυνειδησίαν τους ἔτυχε νὰ τὸ ἰδῶ εἰς μερικά μου ποιήματα», ἔγραφε στὴν «εἰδησίην» ποὺ σημείωσε στὸ τέλος τῆς «Γεωγραφικῆς Ἱστορίας» του.³⁷ Προφανῶς, κατὰ τὸν Δαπόντε, «τόλμη» δὲν ἦταν νὰ ἰδιοποιεῖται κανεὶς ἀποσπάσματα, ἀλλὰ νὰ «ἐπιγράφει εἰς ὄνομά του» ξένα ἔργα, πράγμα πού, ὅπως εἶδαμε, δὲν ἔκανε ὁ ἴδιος στὴν περίπτωση τῆς «Ἱστορίας τῶν συμβάντων».³⁸

Τὸ βῆμα αὐτὸ τὸ ἔκανε ὁ Σάθας· καὶ μπορούμε, ὕστερα ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν νὰ παρακολουθήσουμε τοὺς δρόμους ποὺ ἀκολούθησε ἡ σκέψη του. Καθὼς τὸ χειρόγραφο ποὺ εἶχε στὰ χέρια του, ὅταν δημοσίευσε τὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων», ἦταν γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Δαπόντε, καὶ καθὼς μετὰ τὴν Ἱστορία ἀκολουθοῦσε τὸ ἔργο «Δακικαὶ Ἑφημερίδες», ὁ Σάθας ἀναγνώρισε τὸν γραφέα, ποὺ ἔτυχε νὰ εἶναι καὶ συγγραφέας τοῦ δευτέρου ἔργου, τῶν «Δακικῶν Ἑφημερίδων», καὶ ἀπέδωσε στὸν ἴδιο καὶ τὸ πρῶτο.³⁹

ἐκεῖνο ποὺ περιέχει τὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων» καὶ τὶς «Δακικὰς Ἑφημερίδας» (*Δακικαὶ Ἑφημερίδες*, σ. 3, lxxiii-lxxv). Ἡ «εἰδησις» σώζεται σὲ πολλὰ ἀκόμα χειρόγραφα, ποὺ περιέχουν εἴτε τὸ ἔργο «Λόγοι πανηγυρικοὶ εἰς ἀπλοῦς στίχους» ἢ τὸ «Φανάρι γυναικῶν»· τοῦ τελευταίου ἀντίγραφο, ποὺ εἶχε ὡς ἀντίβολο αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Δαπόντε, εἶναι τὸ χφ ΕΒΕ 2955· ἡ «εἰδησις», στὴ σ. 757.

37. É. Legrand, *Δακικαὶ Ἑφημερίδες*, 3, σ. lxxiii.

38. Γιὰ τὴν ἐλαστικότητα τῶν κανόνων συγγραφικῆς καὶ ἐκδοτικῆς δεοντολογίας ποὺ παρατηροῦμε τοὺς περασμένους αἰῶνες βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἑμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ Ἀόρατος πόλεμος» (1796), «Γυμνάσματα πνευματικὰ» (1800). Ἡ πατρότητα τῶν «μεταφράσεων» τοῦ Νικόδημου Ἀγορείτη, *Ὁ Ἐρανιστὴς* 19 (1993) 130-131.

39. Ἄν τὰ ὅσα ἀνέφερα μπορούν νὰ δικαιολογήσουν τὴ λανθασμένη ἐκτίμηση τοῦ Σάθα, δυσκολότερα μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε καὶ νὰ δικαιολογήσουμε τὴ συνηγορία τοῦ É. Legrand ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἔργου στὸν Δαπόντε. Ὁ Legrand εἶναι ὁ ἐκδότης τῶν «Δακικῶν Ἑφημερίδων», ἐπομένως γνώστης καλῶς τοῦ συγγραφικοῦ ὕφους τοῦ Δαπόντε καὶ κάνει ἐντύπωση μὲ πόση βεβαιότητα ὑπερακόντισε τὴν ἀποψη τοῦ Σάθα καὶ θεώρησε καὶ αὐτὸς συγγραφέα τῆς «Ἱστορίας» τὸν Δαπόντε. Συνη-

VI

Ἀφοῦ πλέον τὸ ἔργο «Ἱστορία τῶν συμβάντων» συνδέεται μὲ τὸν μ. σπα-
θάρη Δημήτριο Ραμαδάνη καὶ μὲ τὸν βοεβόδα Κωνσταντῖνο Μαυροκορ-
δάτο, καθὼς αὐτὸς ἦταν ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντολὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ του,
μποροῦμε τώρα νὰ χρονολογήσουμε τὸ ἔργο μὲ κάποια ἀκρίβεια: πρέπει
νὰ συντάχθηκε μετὰ τοῦ 1730, χρονιᾶς ποὺ ὁ Κωνσταντῖνος γίνεται γιὰ
πρῶτη φορὰ ἡγεμόνας, καὶ τοῦ χρόνου θανάτου τοῦ Ραμαδάνη, ποὺ πρέπει
νὰ συνέβη τὴ δεκαετία 1735-1745. Πρόκειται ἐπομένως γιὰ ἔργο ποὺ
συντέθηκε ἀπὸ ἄνθρωπο ποὺ βρισκόταν σὲ μεγάλη ἡλικία καὶ τὸ γεγονὸς
αὐτὸ ἴσως νὰ ἐρμηνεύει ἓνα τελευταῖο σημεῖο ποὺ ἔμεινε ὡς τώρα ἀσχο-
λίαςτο στὸ σημεῖωμα τοῦ Καρατζᾶ: «Ἀ π ὅ φ ω ν ῆ ς Δημητρίου Ραμα-
δάνη...» ἀναφέρεται στὴν ἀρχὴ τοῦ σημειώματος. Τὰ γεράματα ἴσως νὰ
μὴν τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ γράφει ὁ ἴδιος τὸ ἔργο του. Στὴν ἴδια αὐτὴ αἰτία
μποροῦμε νὰ ἀποδώσουμε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διήγησις διακόπτεται
μᾶλλον ἀπτόμα, χωρὶς τὸ ἔργο νὰ ὁλοκληρώνεται μὲ κάποιον ἐπίλογο.

Ὁ κύκλος τῆς ἔρευνας αὐτῆς θὰ ἐκκλίνει ὥραϊα, ἂν μπορούσαμε νὰ
ὑποστηρίζουμε ὅτι ὁ Ραμαδάνης χρησιμοποίησε τὸν Δαπόντε ὡς γραφέα,
γιὰ νὰ τοῦ ὑπαγορεύσει τὴν Ἱστορία του. Ὑπάρχουν κάποια στοιχεῖα ποὺ
ἐπιτρέπουν μιὰ τέτοια ὑπόθεση. Ὁ ἴδιος ὁ Δαπόντες στὸ αὐτοβιογραφικὸ
τοῦ ἔργο «Κῆπος Χαρίτων», ὅταν περιγράφει τὰ δύσκολα χρόνια ποὺ πέ-
ρασε τὸ πρῶτο διάστημα ποὺ ἔζησε στὸ Βουκουρέστι, σημειώνει: «... πῆ-
ρα λοιπὸν καὶ μαθητὰς μέσα εἰς τὸν ὁδᾶ μου, πῆγαίνα κ' εἰς ἀρχοντικὸ
ἄοικνος, ἄρχοντά μου, ἔγραφα καὶ βιβλία δέ, καὶ ἔτζι ἐπερνοῦσα μὲ κόπους,
μόχθους περισσοῦς, ἀλλ' ὅμως εὐτυχοῦσα».⁴⁰ Ὡς σημειωθεῖ πὼς τὰ χρό-
νια στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ Δαπόντες εἶναι ἡ περίοδος 1731-1735, ἀπὸ
τότε δηλαδὴ ποὺ ἔφθασε στὸ Βουκουρέστι ὥσπου γίνεи β' γραμματέας
τοῦ Κωνσταντῖνου Μαυροκορδάτου, ὅποτε τὰ οἰκονομικά του ἀσφαλῶς
θὰ βελτιώθηκαν.⁴¹ Ἰσως λοιπὸν τὸ ἀρχοντικὸ στὸ ὁποῖο σύχναζε νὰ ἦταν

γορία ποὺ μοιάζει ἀκατανόητη, δεδομένου ὅτι ὁ Legrand εἶχε ἐντοπίσει ὅτι ὁ Δαπόν-
τες δὲν εἶχε περιλάβει τὴν «Ἱστορία» ἀνάμεσα στὰ ἔργα του (βλ. *Λακικά Ἐφημερί-
δες*, 1, σ. viii-ix).

40. «Κῆπος χαρίτων», ἐκδ. Ἐ. Legrand, *Bibliothèque Grecque Vulgaire* 3, Παρίσι 1881 [1974], σ. 10.

41. Τὴ θέση αὐτὴ κατέλαβε ὁ Δαπόντες ὕστερα ἀπὸ τὴν εὐνοϊκὴ ὑπὲρ αὐτοῦ
μεσολάβησις τοῦ Κωνσταντῖνου Ξυπόλυτου, τοῦ ὁποίου στὸ μετὰ εἶχε κερδίσει τὴν
ἐκτίμησι.

τῆς οἰκογένειας Ραμαδάνη· καὶ ἐκεῖ, «ἀπὸ φωνῆς Δημητρίου Ραμαδάνη», νὰ ἔγραψε τὴν «Ἱστορίαν τῶν συμβάντων». Ἦσως μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ γνῶρισε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Δαπόντες τὸ ἔργο τοῦ Ραμαδάνη. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ὑπόθεση· γεγονὸς εἶναι πῶς ἀπὸ τὸ σημεῖωμα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ ἀναδύθηκε ἓνας ἱστοριογράφος τοῦ 18ου αἰῶνα ποὺ εἶχε μείνει στὴν ἀφάνεια, καθὼς τὸ ἔργο του εἶχε προσγραφεῖ στὸν Καيسάριο Δαπόντε.

ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ